

Mladen Stojanov

AZ ÉRDEKEK ÉS A TÁRSADALMI HATALOMMEGOSZTÁS A KÜLDÖTTRENDSZERBEN

Az utóbbi évtizedekben a társadalmi hatalom és megosztása számos társadalomtudomány, különösen a szociológia és a politikai tudományok kutatási tárgyát képezte.¹ Mielőtt azonban a szisztematikus kutatásokat megkezdte volna, az ember már korábban is foglalkozott a társadalmi hatalom elméleti kérdéseivel és a gyakorlatban megnyilvánuló formáival. Már az antik demokrácia is szembezállt a társadalmi hatalom hierarchikus disztribúálásával. Az antik világ demokratikus rendszerei a társadalmi hatalom egyenlő (egális) elosztására törekedtek, bár igaz, hogy az egyenlő hatalommegosztást csak a szabad polgárookra terjesztették ki. Az emberi társadalom sohasem volt olyan homogén és harmonikus közeg, hogy megszüntette volna az érdeklődést a társadalmi hatalom egyenlőtlen megosztásának okai és következményei iránt. A társadalmi hatalom egyenlőtlen megosztására a gazdaságilag, politikailag, jogilag és kultúrpolitikailag hierarchikus szerkezetű társadalmakban kerül sor, ahol ez a strukturális jelleg egyben a társadalom hierarchikus újratermelődését is meghatározza. A társadalmi hatalom hierarchikus disztribúálásának ellenzését az egyenlőségről alkotott elmélet, valamint az egyenlőség elméletén alapuló gyakorlat is tükrözi.

A társadalmi hatalom rendkívül összetett jelenség. A társadalmi folyamatokban megnyilvánuló konfigurációja megmagyarázhatatlan, amennyiben nem vagyunk tisztában a társadalmi hatalom fogalmával.

A társadalmi hatalom egyénekhez és különféle csoportokhoz kapcsolódik, akik ezáltal a hatalom (egyedüli) hordozóivá, szubjektumaivá lesznek. Kérdés azonban, miért van az embernek szüksége a hatalomra. Nehéz bizonyítani, hogy ez az ember természet adta tulajdonsága, bár ilyen elképzelések is vannak. A társadalmi hatalom gyökereit magában a társadalomban találjuk meg, még akkor is, ha egyéni hatalomról van szó. Társadalmon kívül társadalmi hatalom sem létezhet. A társadalmi hatalom társadalmi folyamatként a társadalmi viszonyokban alakul ki és ezen kívül nem egzisztálhat. A társadalmi hatalom tehát többszörös társadalmi viszony.

Először is az embernek szükségei, érdekei vannak, amelyeknek kielégítésére, ill. érvényesítésére törekszik. A szükségletek és érdekek — bármennyire individuálisak is — ugyancsak a társadalomban gyökereznek. Társadalmon kívül emberi szükségletek sem léteznek. Az érdekek mint tudatos szükséglet és mint a szükséglet módjáról alkotott tudat jelentkeznek. Az érdek, minden dimenzióját tekintve, individuális és egyben társadalmi is. Amikor több egyének azonosak a szükségleteik, akkor ezeket érdekké „formálják”, majd individualizálják, azaz elvégzik az érdekek individuális identifikációját (egyéni-személyi azonosítását). A szükségletek és érdekek individuális azonosítását az emberek nem azért végzik, hogy bebizonyítsák érdekeik különbözőségét mások szükségleteitől. A szükségletek mint érdekek reálisan mindig is egyéniak, akkor is, ha azonosak, s akkor is, ha különbözők. Ha a személynek szüksége van élelemre, akár csak D, C, D stb. személyeknek, ez nem jelenti azt, hogy A személy élelem iránti szüksége megszűnt individuális szükséglet lenni csak azért, mert más egyéneknek is van ugyanilyen szüksége. Esetünkben ez csupán annyit jelent, hogy több szubjektum (egyén) szükségletei azonosak. Az érdekek azonossága viszont nem szüntetheti meg, nem függesztheti fel egyetlen egyed egyéni érdekét sem.

Amennyiben a társadalom valamennyi szubjektumának, egyedének érdekei identikusak, akkor *általános*, vagy közös érdekekről beszélünk. De az így általánosnak mondott érdek nem szünteti meg az egyéni érdekét sem. Ha az általános érdek megszüntetné az egyéni érdekeket, tulajdon általános jellegét is elveszítené, más szóval mint általános érdek megszűnne létezni. Gyakran esik szó általános és közös érdekekről, mint társadalmi érdekekről, felsőbb érdekekről, szembehelyezve ezeket az egyedi érdekekkel. Az ilyen társadalmi-csoportérdekek nemzeti, vagy osztályjellegű csoportérdekeként jelentkezhetnek. A társadalmi osztálynak, nemzetnek és más társadalmi csoportosulásoknak érdeke azonban nem lehet más, mint azoknak az egyéneknek az érdeke, akik az adott osztályhoz, vagy nemzethez tartoznak. Amikor az osztály, vagy nemzet általános érdeke ellentétben áll az egyén érdekével, akkor vagy arról van szó, hogy ez az egyén nem tartozik az adott osztályhoz, nemzethez, vagy arról, hogy ez a nemzet, illetve osztály elidegenült tulajdon tagjaitól.

Az egyedi érdekek egymástól való eltérése esetén egy általánoson elterjedt, de téves felfogás szerint, jogos és szükséges az érdekek individuális identifikációja. Ezt azzal magyarázzák, hogy ily módon meghatározható (bizonyítható) az egymástól különböző érdekek létezése. Tény viszont, hogy amennyiben általánoson nem végeznénk el az érdekek individuális azonosítását, akkor nem határozhatnánk meg sem identitásukat, sem különbözőségüket. A különböző érdekek identifikálásának szükségességét gyakran azzal is magyarázzák, hogy ilyen módon fény deríthető a különböző érdekek hordozói között jelentkező ellentétek kiváltó okára. Ez úgyszintén téves felfogás. Az érdekek hordozói közötti ellentétek nem csupán az érdekek különbözőségéből adódnak. Azonos érdekeket képviselő egyének között is jelentkezhet ellentét. Egy A és egy B egyén

között nem amiatt került például sor ellentétre, mert egyikük érdeke az élelmezés, a másikuké a ruházkodás. Ilyen esetben egyáltalán nem szükségyszerű, hogy a két szóban forgó személy egymással ellentétbe kerüljön. Ellenkezőleg, ők éppen akkor kerülhetnek egymással összetűzésbe, ha érdekeik megegyeznek, például, ha azonos mértékben érdekeltek élelmezési és ruházkodási szükségleteik kielégítésében. Következésképp sem az ellentét, sem a szükséglet iránti jogosultság nem magából az érdekből fakad, függetlenül attól, hogy azonos vagy különböző érdekekről van-e szó. Az érdekek sokasodása, szaporodása, még a különböző érdekeké sem eredményez szükségyszerűen ellentétet. Az egymástól eltérő érdekek számának növekedése a társadalmi fejlődés és gazdagodás jeleként könyvelhető el. A fejlettebb társadalmakban az embereknek több a különböző (egyéni) érdekük.

Mint mondtuk, az érdek a szükséglet tudatosítása, vagy *a szükséglet megvalósításáról alkotott tudatos elképzelés*. Amennyiben (mind az azonos, mind a különböző) érdekek nem tartalmazzák eleve sem az ellentétek, sem a szükséglet kielégítésének illetékességét, nyilvánvaló, hogy az ellentétek gyökerét a megvalósítás módjában kell keresnünk. És valóban úgy tűnik, hogy az ellentéteket nem a különböző érdekek, hanem megvalósításuk módja váltja ki. Ugyanis, ha egyesek érdekeinek, illetve szükségleteinek kielégítését akadályozza vagy teljesen lehetetlenné teszi mások szükségleteinek kielégítése, akkor ez az érdekek megvalósításának olyan módja, amely természeténél fogva a társadalmi viszonyok alapja és az ellentétek forrása lesz. Ily módon az ellentét és az együttműködés az érdekek érvényesítési módja révén közvetlenül befolyásolják, sőt formálják a társadalmi viszonyokat. Ezért is mondtuk korábban, hogy az érdekek többszörös társadalmi viszonyt jelentenek.

A maga korában már Hegel is bizonygatta, hogy az embert nem az általános érdekek serkentik akcióra, hanem a szenvedély és az önzés. Az ember legfőbb mozgatóereje a személyes érdekelttség. De Hegel szerint itt azután közbeavatkozik a „ravasz ész”, amely *közvetítő* szerepet vállal és az önző egyéneknél azt az illúziót kelti, mintha a maguk javára dolgoznának, holott ténylegesen az általánosságot (az abszolút eszmét), vagyis a közösséget szolgálják. A „ravasz ész” közvetítése nem más, mint a politika, vagyis a közösség (az általános) tevékenysége. Marx is hasonlóképpen vélekedett a polgári társadalomról. „... az egyetlen erő, amely polgárjogi viszonyokban az embereket összeköti, nem más, mint az egyéni haszon, az előnyjog, amellyel tulajdon érdekeiket valóra válthatják. És éppen azért, mert mindenki magával és nem mással törődik, valamennyien eleget is tesznek az egyéni és a közös érdekek megvalósítását szolgáló követelményeknek.”² Ezekben a viszonyokban a magántulajdon, a jog és politika közvetít. A tényleges közösség hiányát (nem létezését) egy látszólagos közösséggel, az állammal pótolják. Az ember pedig — lévén, hogy nem tartozhat egy (általános) közösséghez — mint alattvaló, azaz, mint állampolgár, az államhoz tartozik. Ilyen viszonyok közepette, az ember csak annyiban „társadalmi”, amennyire polgár, avagy alattvaló, ezen túl

pedig magánszemély és senkihez, semmihez sem tartozik. Mint társadalmi lény nem valósíthatja meg önmagát. Hegel egyetemes közösséget Marx látszólagos, illuzórikus közösségnek nevez. A polgári társadalmat Marx nem azért tekinti illuzórikus közösségnek, mert az úgymond nem létezik, hanem azért, mert a polgári társadalom nem tényleges, igazi közösség, hanem a politika közvetítésével fenntartott szerveződési forma. Téves az emberi közösségről, mint a közvetlen viszonyok (face to face) megnyilvánulási formájáról alkotott régies elképzelés. Ilyen közösség csak korlátozott kiterjedésű lehet, például egy-egy társadalmi csoportot foglalhat magába. Viszont, ha a közvetlen kapcsolatokat kifejezésre juttató közösség csak korlátozott nagyságú társadalmi (érdek) csoportosulás lehet, ez egyben azt jelentené, hogy a társadalom (mint egész) nem más, mint a közvetlen közösségek, az egymással szemben álló érdekcsoportosulások összessége. Nem szükségszerű azonban, hogy a közvetlen közösségek egymással szemben álló érdekcsoportosulások legyenek. A *Német ideológiában* Marx a következőket mondja: „Csak a másokkal való közösség révén válhat minden egyén számára lehetővé, hogy sokoldalúan fejlessze képességeit, tehát csak a közösségben valósulhat meg az egyéni szabadság.”³

Az olyan társadalmakban, ahol az érdekek csak az ellentétek harcával valósíthatók meg, a társadalmi integráció is csak politikai szerveződéssel jöhet létre, mégpedig azzal az alapfeltétellel, hogy a politikának hatalmi jellege van. Az egyéni érdek megvalósítására irányuló törekvés ilyenkor nem az általános érdekekkel ütközik, hanem más egyéni érdekekkel, vagy érdekekkel. Ha nincs szolidaritás az ilyen értelemben egyéninek mondott érdekek megvalósításában, elkerülhetetlenné válik a politikai hatalom gyakorlati alkalmazása az érdekek integrálása érdekében. Emiatt a politika nem csupán „ravasz ész”, ahogyan Hegel nevezte, hanem társadalmi hatalom is — még akkor is, ha a célok elérése érdekében nem alkalmaz fizikai erőszakot. Következésképp a társadalmi hatalom gyökereit a társadalom dezintegrálásában találjuk, amely az emberi szükségletek fejlődésének eredményeként jött létre, egészen pontosan annak következményeként, hogy az érdekeket az ellentétek harcával valósították meg. Az osztálytársadalmakban a hatalom megnyilvánulási formája, a politika, nem szünteti meg a társadalom dezintegrálásának okait, inkább az okok megújulásához (újratermelődéséhez) teremt feltételeket és ezzel indokoltá teszi önmaga létezését. Hasonló állapotokat fedeztek fel egyes kutatók a görög városállamokban. A városállam szabad emberi közösség, ahol a politika nem közvetítő jellegű és nem a látszólagos integrációt fenntartó erő. A városállamokban a politika — res publica. A polgárok egyéni és közös érdekeiket a poliszban egyesítik. A magánérdekek nincsenek ellentétben az általános érdekekkel, mert az általánosság az egyed érdekében áll, az emberek pedig politikai, illetve társadalmi lények. Az állam, a politika és a polisz ily módon az ember magánéletének is alapvető tartalmát adja. Az emberek a poliszban politikusan gondolkodnak és cselekszenek. A városállam emberi közösség, individuális életét az ember mint a polisz életét,

azaz mint a közösség életét éli.⁴ Az egyed számára a közösség a szó szoros értelmében közösség, illetve a közösség az ember maga. Ma azt mondanánk, hogy az ember úgy visel gondot a közösségről, akár tulajdon családjáról, vagyonáról, saját magáról. Az egyén interiorizálja a közösséget (poliszt) és individuális életét élve ő a közösség életét éli. A közösségnek más életformája nincs is.

Azonosítva az államot (poliszt) az emberi közösséggel, Arisztotelész a következőket mondja: „Az, aki nem bír a közösségben élni, vagy nincs is szüksége a közösségre, mert önnönmagának elég, az nem tagja az államnak és eszerint vagy állat, vagy isten.”⁵ A polisz a szabad emberek közössége volt, és mint közösség, éppen azért egzisztálhatott, mert tagjai szabadok voltak. A rabszolgák, mivel nem voltak szabadok, nem is tartoztak a közösséghez (poliszhoz). Az antik városállamok úgy viszonyultak a rabszolgákhoz, mint a természethez, ezért a rabságot nem is úgy fogták fel, mint társadalmi viszonyt.⁶

A politika tehát a társadalom összekötő sejtje. A szabad (arisztotelészi értelemben: a szabadnak született) emberek esetében, akik a közösséget (poliszt) magukban hordozzák és annak életét, mint sajátjukat élik, a politika azzal lett a társadalom integratív sejtje, hogy a közösség benne foglaltatik az emberben. A közösség a városállamokban nem az emberen kívüli, hanem a bennük levő és a bennük élő volt. Ahhoz, hogy keletkezzen, létezzen és fennmaradjon, nem szükségszerű, hogy a közösség individuális feletti érdekeket képviseljen. Más szóval a politika nem szükségszerűen hatalom is.

A nem szabad társadalmakban viszont a politika, mint összekötő sejt egyben társadalmi hatalom is. Az ilyen társadalom csak a politikai hatalom (erő) közvetítésével létezhet. Írásunk tárgyát illetően azonban a probléma nem abban van, hogy a politika = hatalom képlettel bizonyítható, miszerint nincs szabad társadalom. A kérdés: hogyan elhelyezni a kényszert (hatalmat) úgy, hogy az a társadalmi folyamatokat a szabad közösség megvalósítása irányába terelje?

A politikai folyamat is — akár minden más folyamat — arra törekszik, hogy befejezést nyerjen. Amikor az ellentétek miatt (mert erő és hatalom formájában jelentkezik) a politika nem nyerhet befejezést, akkor viszonylag erős és stabil politikai intézmények létrehozásával a politikai folyamat színleli önnön befejezését. A politika tehát mint intézményesített hatalom „fejeződik be”. Ezért a forradalom nem más, mint a meglévő politikai intézmények feloszlatása annak érdekében, hogy a leállított („befejezett”) politikai folyamatot újra megnyissa. Amikor azonban a forradalom megnyitja a folyamatokat, nem szabad olyan intézményeket létrehozni, amelyek a politikai folyamatot újból bezárják, azaz látszólag befejezik.

A szocialista forradalomnak is létre kell hoznia a maga politikai intézményeit, mindenképp az államot szerteágazó struktúrájával és megfelelő apparátusával. A nem homogén társadalmakban a forradalom után (az érdekek pluralizmusa miatt) a politika a társadalmi integráció közvetítő ereje és tényezője.⁷ Mivel a szocialista társadalom hosszabb időn át szük-

ségszerűen mint megosztott társadalom reprodukálódik, a politikát illetően igen jelentős történelmi dilemmával találja magát szemben. A dilemma a politikai intézmények jellegére és az egész politikai rendszerre vonatkozik. A politikai hatalom olyan megosztásról van szó, amely szavatolja a folyamat nyíltságát. A gyakorlatban két irányvonal (elképzelés) szerzett létjogosultságot.⁸ Az egyik az etatista orientáció, felhatalmazott hierarchikus és szubordinációs struktúrákon alapuló, közvetítő szerepet játszó erős politikai intézményekkel. A másik az öngazgatási irányvonal, amely elasztikus politikai intézmények révén átengedi a nem homogén társadalom valamennyi területéről, szférájából érkező hatásokat. Az etatisztikus társadalmakban az intézmények lényegét a társadalmi (politikai) hatalom nagysága határozza, illetve adja meg. A társadalmi hatalom és ennek nagysága kizárólag, vagy túlnyomórészt a politikai intézményekből, a hatalom szubjektumaiból indul ki, azaz általuk testesül meg. A hatalom tárgya pedig a társadalom és a társadalmi folyamatok. Ily módon a társadalom létrehozza a hatalmi szubjektumot, amelynek ő maga csupán az objektuma, tárgya lesz. Az ilyen társadalmi hatalom tartalmát (szükségleteket, érdekeket, célokat) a politikai intézmények és a társadalom közötti viszony határozza meg. Úgy is mondhatnánk, hogy a hatalmi szubjektum és objektum közötti viszony. Kérdés, hogy a társadalmi hatalom említett tartalmában hogyan kap helyet, hogyan érvényesül az általános és a közös érdek.

A politikai intézmény, más néven hatalmi szubjektum, a hatalom tartalmának meghatározásakor nem hagyhatja figyelmen kívül a társadalmat, illetve az egyedeit, akik a társadalmat alkotják, és mégis a társadalom ebben a tartalommal csak mint a hatalom tárgya foglaltatik benne. Az, amit a közhasználatban általános és közös érdekeknek nevezünk, az etatizmusban sem csupán a hatalmi szubjektum érdeke. Ez az érdek kiterjed a társadalomra is, de kizárólag mint a hatalom tárgyára, és emiatt az általános társadalmi érdek itt valóban az individuális érdek fölé helyezett tényező, a politikai intézmény pedig kifejezetten erő, illetve hatalmi jellegű.

Ezzel szemben az öngazgatás olyan elasztikus politikai intézmények létrehozását követeli meg, amelyek nem keltik a politikai folyamatok befejezettségének látszatát. Ellenkezőleg, a követelmény az, hogy az öngazgatás továbbfejlessze a politikai folyamatot, amely során a munkásosztály valóra váltja forradalmi célkitűzéseit.

Az alkotmányba foglalt álláspontok, miszerint a *hatalom a dolgozó népé és az öngazgatás elidegeníthetetlen jog*, meghatározzák az öngazgatási politika és politikai folyamat alapkonceptióit. Ez azt jelenti, hogy a helyi közösségek, a társultmunka-alapszervezetek, a közösségek és a tartományi, köztársasági, szövetségi képviselőházi tanácsok annyi és akkora társadalmi hatalommal rendelkeznek, amennyit tevékenységük révén a küldöttségek és küldöttek „bevisznek” az említett szervek és szervezetek munkájába. Ezenkívül más társadalmi hatalom nem létezik, vagy ha igen,

akkor az a hatalom nem legális, nincs összhangban az öngazgatási rendszerrel.

A küldöttrendszerben a társadalmi hatalom legális és intézményesített megoszlása egyenlő. A küldöttrendszer nem ismer és nem fogad el semmiféle állandó és egyenlőtlen hatalmi megosztást.

Az öngazgatású szocializmus elveti a monolitikus, harmonikus és konfliktusmentes érdekekről, viszonyokról alkotott felfogást. Az érdekluralizmus az öngazgatási rendszer alapvezérlése. Ez viszont nem jelenti azt, hogy az érdekek sokrétűségére úgy tekintünk csupán, mint a konfliktusok okozójára. Az érdekek pluralizmusa a társadalom fejlődésének és gazdagodásának jele. A különböző érdekek sokasodása a társadalom gazdagodását jelzi és egyidejűleg a fejletlenségből örökölt egyoldalúság túlhaladásának szükségességét. Minden társadalmi fejlődés a különböző szükségletek és érdekek sokasodását és fejlődését vonja maga után.

Az egyének és csoportok mint a különböző érdekek hordozói érdekeiket csak a többi érdek autentikus képviselőivel kialakított viszony, vagyis a társadalmi viszony révén valósíthatják meg. Mellékes, hogy a viszonyokban az együttműködés, vagy az ellentét dominál-e. Az öngazgatású szocializmusban az a legfontosabb, hogy az érdekek hordozói a társadalmi viszony szubjektumai legyenek és maradjanak. Azok a politikai intézmények, ahol a viszonyok létrejönnek, nem válhatnak politikai közvetítővé, a nem individuális, az „általános” érdekek megtestesítőjévé. Emiatt a küldöttrendszer olyan rugalmas politikai intézményeket (küldöttségek, küldöttek, képviselőházi tanácsok, közgyűlések stb.) hoz létre, ahol az öngazgatási érdekek hordozói közvetlenül kerülnek egymással kapcsolatba, közvetítő nélkül teremtenek viszonyt, amely lehet együttműködés, de ellentét is.¹⁰

A küldöttrendszerben az érdekek és azok autentikus képviselői egyenrangú helyzetben vannak. Ha egyes érdekek háttérbe szorulnak, mások előtérbe kerülnek. Ez a folyamat akkor is a küldöttrendszeri intézményekben megy végbe az érdekhordozók közvetlen kapcsolatának és viszonyának az eredményeként. A küldöttrendszeri intézményekben tehát a döntéshozatal nem a különféle érdekek közötti matematikai középarányos keresését, hanem az együttműködésből és ellentétből kialakuló társadalmi viszonyt jelenti.

Az érdekek hordozói formálisan ugyan egyenrangúak, de a valóságban mégsem egyenlők. Nemcsak érdekeik különböznek, hanem lehetőségeik is, hogy milyen mértékben befolyásolhatják a döntéshozatal folyamatát. Például öt egyenrangú öngazgatási szubjektum (személy) közül háromnak van lakása, kettőnek nincs. Akinek nincs lakása, az feltehetően érdekelt a lakásépítési alap növelésében. Akinek pedig van lakása, annak már valószínűleg más érdekei vannak.¹¹

A lakásépítési érdekek mögött tehát kisebb társadalmi hatalom áll. Amennyiben a kérdés csak az érdekelték és nem érdekelték erőviszonyán állna vagy bukna, bizony csekélyek lennének a megvalósítás esélyei. Így történik, hogy a társadalmi hatalom formálisan egyenlő megosztásából a

gyakorlatban egyenlőtlen hatalommegosztásról beszélhetünk. Természetesen más kérdés, hogy a hatalom ilyen megosztása kívánatos-e vagy sem. Írásunkban nem törekszünk ennek elbírálására. A kérdés egyébként sem új keletű, a polgári demokrácia kialakulásával jelentkezett, és mindmáig időszerű, mint a „kisebbség” és „többség” kérdése.

Az elmondottakból tehát leszögezhetjük, hogy a szükségletek kielégítési módja lényegesen befolyásolja a társadalmi viszonyokat. Még akkor is, ha a politikai szférában megteremtenénk a társadalmi hatalom egyensúlyát (egyenlőségét), az érdekek nem egyenlő eloszlása akkor is a társadalmi hatalom átszervezését, átcsoportosítását eredményezné. Olyan politikai tényező (szubjektum) létrehozása viszont, amely mint az általános (közös) érdekek képviselője közvetítő szerepet játszana, nem indokolt. Ugyanis, ha az az általános érdek, amely a legtöbb egyéni érdeket foglalja magában, akkor a legáltalánosabb társadalmi érdek nem más, mint az egyéni érdekek sokaságának összessége. Ez azonban csak leegyszerűsítve mondható így, mert csak arra az esetre érvényes, ha mindenkinek azonosak az érdekei. Ilyen esetben az általános érdek nem különbözik, hanem azonos az egyedi érdekekkel, más szóval az általános is egyéni érdek, és csupán azért nevezzük általánosnak, mert nem különbözik a többi érdek-től. Viszont, ha az egyéni érdekek különbözőek, akkor az általános érdek egyes egyéni érdekekkel hasonlóságot mutat, vagy velük azonos, más egyéni érdekektől pedig eltérő. Ezzel azonban valamennyit már veszít is általános jellegéből. Ha pedig az általános érdek minden egyéni érdektől különbözik, akkor nem más, mint egy a sok egyéni érdek közül, és teljességében elveszíti általános jellegét. Az általános és közös érdek kieszközlése illúzió, amely helyett hogy megnyitná a politikai folyamatokat, inkább befejezésük látszatát kelti.

A küldöttrendszer megteremti a társadalmi hatalom egyenlő megosztását, de mivel az érdekek pluralizmusából indul ki, a hatalommegosztás is eltolódik, mégpedig aszerint, hogyan oszlanak meg (egyenlőtlenül) az érdekek. Az érdekek egyenlőtlen megosztása mellett az öngazgatásban a társadalmi hatalom alakulására más tényezők is hatással vannak.

Reálisan szemlélve a hatalom személyekhez, vagy csoportokhoz fűződik. Ez a megállapítás akkor is érvényes, ha tudjuk, hogy a hatalom társadalmi viszonyt jelent, hiszen a viszonyokat is egyének alakítják ki, akik között a hatalom lehet, hogy egyenlően oszlik meg, de az sem kizárt, hogy közülük egyesek több, mások kevesebb hatalommal rendelkeznek. Vegyük, hogy egy viszony, vagy viszonyok részese A és B személy, vagy A és B csoportok. Egy egyén, vagy csoport hatalma más egyén, vagy csoportok felett alakulhat, egyiknek a másiktól való függőségétől is. Egyik személy (csoport) függ a másiktól akkor is, ha nincsenek elfogadható megoldási alternatívái, amelyekkel érvelve megteremtené saját érdekei érvényesítésének esélyeit és ezzel együtt megváltoztatná a két egyén, illetve csoport közötti viszonyt is. Josip Zupanov¹² (R. M. Emerson szerint) kutatásaiban ezt a viszonyt a következő képlettel (szimbólumokkal) fejezte ki.

$$H_{ab} = F_{ba}$$

$$H_{ba} = F_{ab}$$

H = hatalom
F = függőség

A két képlet alapján analizálhatjuk a hatalom és függőségi viszony két alaptípusát.

1. A úgy függ B-től, mint B A-tól. Ezt szimmetrikus viszonyoknak nevezzük, mert egyik hatalma azonos (egyenlő) a másik hatalmával.

Ebben az esetben A és B egymástól való függősége is egyenlő, és ugyancsak szimmetrikusnak nevezzük. A viszony szereplőinek differenciált hatalma nullával egyenlő (nem különbözik), vagyis:

$$Df H (a, b, c) = 0$$

2. Aszimmetrikus a hatalmi viszony, amikor az egyik fél, például B jobban függ A-tól, vagy fordítva

$$H_{ab} \neq F_{ba}$$

$$H_{ba} \neq F_{ab}$$

Ebben az esetben a differenciált hatalom (a különbség) nagyobb nullánál, vagyis:

$$Df H (a, b, c) \neq 0$$

Megállapítottuk már, hogy nincs olyan társadalmi rendszer, amelyben a társadalmi hatalom egyenlően oszlik meg. Innen ered, hogy minden létező társadalmi viszonyban a differenciált hatalom sohasem egyenlő nullával, vagyis A függhet többé, vagy kevésbé B-től, és fordítva.

A szociológia szemszögéből igen fontos kérdés, honnan ered a társadalmi hatalom differenciált megosztása. Számos tanulmány, kutatómunka foglalkozott már a problémával. Ezekről most nem adhatunk a teljesség igényével áttekintést.¹³ Az alapvető elvi álláspont ebben a kérdésben, hogy a társadalmi hatalom abból a (fontos) társadalmi szerepből adódik, amelyet az egyén, vagy csoport egy szociális rendszerben a társadalmi munkamegosztás területén betölt. Három hatalmi forrást különböztetünk meg.

1. Egyéni forrás, amikor az egyed hatalma függ a
  - a) szakmai és általános képzettségétől, tudásától,
  - b) érdekétől, annak intenzitásától és munkahelyi biztonságától (stabilitásától),
  - c) személyi vonásoktól (külső megjelenés, egyéni varázs stb.)

2. A hatalmi csoport ereje függ a csoport nagyságától (számbeli) szociális és gazdasági egyöntetűségétől, homogenitásától, valamint attól, hogy a csoport egyes tagjai milyen helyet foglalnak el a társadalom vertikális struktúrájában.

3. Organizációs források, amelyek a szociális (társadalmi) rendszer institucionális szférájából adódnak, éspedig:

- a) hatalmi beosztás (tisztség),
- b) a kommunikációs rendszerben elfoglalt stratégiai helyzet — az információk előkészítése és továbbítása,
- c) a munkahelyi funkció fontossága, jelentősége.

A küldöttrendszerben is jelen van mindhárom említett hatalmi forrás, ahonnan átszűrődnek a küldöttrendszeri intézményekbe is. Számos felmérés bizonyította már, hogy a magasabb szakmai és általános képzettségűek befolyása (hatalma) nagyobb az alacsonyabb képzettségű egyének befolyásánál. Ezt a tényt azonban nem egyenlően értékelik. Egyesek úgy vélik, hogy ez nem kívánatos, mert megbontja az egyenlő társadalmi hatalommegosztást. Mások szerint ez kedvező tény, mert a magasabb képzettségű személyek nagyobb befolyása jobb öngazgatási határozatokat, hatékonyabb öngazgatási gyakorlatot eredményez.

A csoport hatalom forrása nagyon erős, ezért alapozódik rá az öngazgatási elmélet, illetve gyakorlat. A dolgozók és polgárok (a munkásszót) óriási társadalmi erőt képviselnek. Az érdekeket tekintve gazdasági szempontból ez a leghomogénebb struktúra. Hatalmuk lehetővé teszi, hogy a termelők érdeke általános társadalmi érdeké váljon. A termelőmunkások számbeli fölényéből adódó erőt egyetlen más hatalmi forrás sem érheti el, nem múlhatja felül. Egy problémára mégis rá kell mutatni. A termelőmunkások erejét nemcsak számbeli fölényük adja, hanem a csoport homogenitása is. Egyetlen hatalmi forrás sem produkálhat olyan befolyást, amely szembeszállhatna a termelőmunkások hatalmi erejével, azaz társadalmi hatalmával, de csak akkor, ha egységesek. Ha nem egységesek, aligha van olyan termelőmunkás, akinek személyi befolyását ne semlegesítené, vagy ne múltná felül akármelyik igazgató, vagy adminisztratív dolgozó befolyása. Ahhoz tehát, hogy érvényesülhessen a termelők potenciális társadalmi hatalma, szükség van szervezettségükre, egységükre. Ebben a KSZ, a szakszervezet és más társadalmi szervezetek szerepe igen jelentős.

Az organizációs hatalmi források azok, amelyek a leginkább önállóulnak és szembeállnak a termelők, dolgozók hatalmi befolyásával. Itt reprodukálódik ugyanis a techno- és bürokrata erők társadalmi hatalma. Ezért a küldöttrendszer nem funkcionálhat szervezetlenül. A jobb szervezettség erősíti a küldöttrendszert, de — és erre fel kell hívni a figyelmet, — árthat is. Ha az organizációs struktúra önállóul, kivonja magát a termelőmunkások befolyása alól és olyan hatalmi forrássá válik, amely elmentébe kerül a dolgozók érdekeivel s ezzel együtt a társadalmi hatalomban való részvételével és befolyásával is.

Fordította *Hornok Ferenc*

Jegyzetek

- ¹ A társadalmi hatalom egyenlő megosztásáról alkotott eszméssel a szocialista utópistáknál is találkozunk. A társadalmi hatalom kérdéseivel foglalkozik Marx K., M. Weber, R. Mills. — *Elita vlasti*. Kultura Kiadó, Belgrád, 1964; T. B. Botomor, *Elita i društvo*. Sedma sila, Belgrád, 1967. A munka szociológiájában a társadalmi hatalom megosztásával J. Zupanov, J. Jarovsek, V. Rus és mások foglalkoznak behatóan.
- ² Marx Károly Tőke, szerbhorvát nyelvű kiadása a belgrádi Prosveta gondozásában, 1973. Negyedik fejezet.
- ³ Marx—Engels: Német ideológia (szerbhorvát) Kultura, Belgrád, 1956, 74. oldal
- ⁴ A. Pazanin a városállamokat elemezve a poliszt nem követendő példának veszi, hanem azt bizonyítja, hogy létezhet emberi közösség, amelyben az ember integrált része a közösségnek. Lásd: *Praksa kao eksperiment ljudske slobode*, *Politička misao*, 1964., második szám.
- ⁵ Aristotel: *Politika* (szerbhorvát kiadása) Kultura, Belgrád, 1960, 6. oldal.
- ⁶ Az antik poliszokról bővebben lásd F. Engels *Anti-Düring* (a szerbhorvát nyelvű kiadásban 187. oldal.)
- ⁷ Az állam elhalásáról és az érdekluralizmusról bővebben E. Kardelj *A szocialista öngazgatás rendszerének fejlődési irányai* és N. Pašić *Savremena država* című könyvében.
- ⁸ Természetesen a szocializmusnak két irányvonalra történő leszűkítése a gyakorlat legyszerűsítése, de témánkat illetően a két irányvonal elemzése is elegendő.
- ⁹ A küldöttek és küldöttségek nem a választók hagyományos értelemben vett képviselői, akik mandátumuk idején képviselik választóikat. A küldött minden egyes új kérdés napirendre tűzésekor köteles kikérni kiküldője véleményét és azt tolmácsolni a testület többi tagjának. Ily módon a küldött minden egyes alkalomkor „felújítja mandátumát”. A felhatalmazása sem arra az időre szól tehát, amíg a mandátuma tart. A küldött akkor képviseli méltán kiküldőit, ha előtte kikéri véleményüket és ezzel megkapja felhatalmazását.
- ¹⁰ Az öngazgatási érdekek kifejezést azért használjuk, hogy azokat megkülönböztessük a nem öngazgatási, a szocialistaellenes érdekektől. Nem vitás ugyanis, hogy olyan érdekek is vannak még, amelyek legalitása megkérdőjelezhető.
- ¹¹ A példa természetesen leegyszerűsített és nem a lakásprobléma megoldási módját, hanem a társadalmi hatalom megosztását szemlélteti.
- ¹² J. Zupanov, J. Jarovsek, S. Mozina, *Industrijska sociologija*, Zágráb, 1971. 15. oldal
- ¹³ Idézett mű.
- ¹⁴ A társadalmi hatalom természetéről bővebben lásd T. B. Botomor *Elita i društvo* c. könyvét, *Sedma sila* Kiadó, Belgrád, 1967.

Rezime

Interesi i raspored društvene moći u delegatskom sistemu

Delegatski sistem je uspostavio egalitarnu distribuciju društvene moći. Formalno ni jedan subjekat u društvu nema veća ovlašćenja od drugih. Svi učesnici društvenog procesa formalno su izjednačeni.

Socijalizam samoupravne orijentacije priznaje pluralizam interesa. Interesi su neravnomerno distribuirani. Kada iza nekog interesa stoji veći broj subjekata formalno egalitarna distribucija moći se pomera. Interes većeg broja subjekata ima veću moć od interesa manjeg broja subjekata. Tako se formalno ravnomerna distribucija moći pretvara u stvarno neravnomernu distribuciju moći. To se, naravno, ne može smatrati nepoželjnim.

Stvarni raspored društvene moći je neravnomeran i iz drugih razloga. Društvena moć ne izvire samo iz njene formalne distribucije. Distribuciju društvene moći određuju i drugi individualni, grupni i organizacioni izvori. Njihovi odnosi se prepliću u delegatskom sistemu. Delegatski sistem ne sme da se pretvori u sistem čvrstih političkih institucija i da koči dijalektiku tih procesa. Sistem mora da omogućiti razvoj tih procesa da bi kroz njih radnička klasa završila svoje revolucionarno delo, tj. ostvarila oslobođenje.

Resumee

Die Interessen und die Distribution der gesellschaftlichen Macht im Delegatensystem

Das Delegatensystem hat die egalitäre Distribution der gesellschaftlichen Macht hervorgerufen. Formell hat kein Subjekt in der Gesellschaft grössere Vollmächte als die Andere. Alle Teilnehmer des gesellschaftlichen Prozesses sind formell gleichgestellt.

Das Sozialismus selbstverwalterischer Orientierung gibt das Pluralismus der Interessen zu. Die Interessen sind ungleichmässig verteilt. Wenn hinter einem Interesse mehr Subjekte konzentriert sind, wird die formell egalitäre Verteilung der Macht verschoben. Das Interesse eines grösseren Anzahl von Subjekten hat grössere Macht als das Interesse einer kleineren Anzahl von Subjekten. So wird die formale gleichmässige Verteilung der Macht zur reell ungleichmässigen Verteilung der Macht. Das kann man selbstverständlich nicht als ungewünscht vorstellen.

Die tatsächliche Distribution der gesellschaftlichen Macht ist auch aus anderen Gründen ungleichmässig verteilt. Die gesellschaftliche Macht erzeugt sich nicht nur aus ihrer formellen Distribution. Die Distribution der gesellschaftlichen Macht wird auch durch andere, individuelle, gruppenhafte und organisatorische Ursachen bestimmt. Ihre Beziehungen sind in Delegatensystem miteinander verknüpft. Das Delegatensystem darf sich nicht in ein System von festen politischen Institutionen verändern und die Dialektik dieser Prozesse hindern. Das System muss die Entwicklung dieser Prozesse ermöglichen um dass die Arbeiterklasse ihr revolutionäres Streben d. h. die eigene Befreiung durchführen kann.